

Notitie

Afdeling Policy Studies
Van Koen Smekens (ECN), Bart in 't Groen (DNV GL)
Aan Ministerie van Economische Zaken

ECN-N--17-010

Onderwerp **Kostenonderzoek geothermie SDE+ 2018**

1 **Introductie op proces**

2 Het ministerie van Economische Zaken heeft aan ECN gevraagd om, samen met DNV GL en bij geo-
3 thermie ondersteund door TNO, advies uit te brengen over de subsidiehoogtes voor hernieuwbare
4 energie in 2018. Om dit advies te kunnen geven, hebben ECN en DNV GL ervoor gekozen – in
5 samenspraak met het ministerie van Economische Zaken als opdrachtgever en RVO als uitvoerder van
6 de SDE+-regeling – een iets gewijzigde procedure te hanteren.

7
8 Het nu voorliggende document bevat géén advies over de subsidiehoogtes, maar geeft een overzicht
9 van de kosten van hernieuwbare-energie-installaties, hoofdzakelijk zoals deze gemeld zijn aan RVO bij
10 de SDE+-aanvragen. De uitgangspunten voor het advies m.b.t. de SDE+ 2018 moeten nog worden
11 vastgesteld. Zo betekent de afwezigheid van data niet, dat deze categorie zou kunnen verdwijnen in
12 2018.

13
14 Het uiteindelijke subsidieadvies is inclusief een adviesaanvraag over basisbedragen (productiekosten),
15 correctiebedragen (marktwaaarde geproduceerde energie) en basisenergieprijzen (ondergrens voor
16 correctiebedragen). In de eerste fase van het werk wordt op basis van anonieme en geaggregeerde
17 informatie van SDE+-aanvragen, die door RVO beschikbaar zijn gesteld, een kostenonderzoek
18 uitgevoerd. Dit kostenonderzoek wordt in april 2017 beschikbaar gesteld aan geïnteresseerde
19 marktpartijen, waarna in mei consultatiereacties opgesteld kunnen worden en consultatiegesprekken
20 met ECN en DNV GL gevoerd kunnen worden. In deze gesprekken kunnen kostenbevindingen
21 bediscussieerd worden, maar ook correctiebedragen, basisprijzen en wensen met betrekking tot de
22 uitgangspunten voor het subsidie-advies.

23
24 Op basis van een nota van antwoord van ECN en DNV GL op de consultatiegesprekken en de nu
25 gepresenteerde kostenbevindingen stelt het ministerie van Economische Zaken de uitgangspunten op
26 die voor ECN en DNV GL het kader bieden om advies uit te kunnen brengen over de basisbedragen
27 SDE+ 2018. In de zomermaanden van 2017 zal een conceptadvies gepubliceerd worden door ECN en
28 DNV GL dat vervolgens voor een schriftelijke consultatie aan marktpartijen wordt aangeboden,
29 waarna in het najaar van 2017 het eindadvies aan het ministerie zal worden gegeven.

30
31

32 Inleiding

33 Deze notitie is onderdeel van een serie onderzoeken naar de kosten van hernieuwbare-energie-
34 projecten in Nederland. Deze onderzoeken worden uitgevoerd ten behoeve van advies over de
35 hoogtes van subsidie-hoogtes in de SDE+-regeling. Op basis van de onderzoeken wensen ECN en
36 DNV GL gesprekken met de markt aan te gaan.

37
38 De technisch-economische parameters die in deze notitie gegeven worden, zijn in de notitie
39 'Basisbedragen op basis van kostenonderzoeken t.b.v. SDE+ 2018' vertaald naar equivalente
40 basisbedragen.

41

42 Onderzochte geothermieprojecten

43 Binnen de SDE+-regeling is het onderscheid tussen de eerste categorie en de tweede categorie
44 gebaseerd op de boordiepte (respectievelijk projecten ≥ 500 meter en projecten ≥ 3500 meter). Voor
45 beide categorieën zijn referentieprojectgegevens en basisbedragen gegeven in het rapport 'Eindadvies
46 SDE+ 2017'.

47

48 Op basis van projectgegevens van SDE+-aanvragen bij RVO en van door TNO beschikbaar gestelde
49 geologische data, is van 27 projecten een geaggregeerd overzicht gemaakt van de geologische en
50 technisch-economische parameters. In dit kostenonderzoek is van een beperkt aantal projecten de
51 data niet meegenomen, omdat deze door verschillende redenen niet als representatief werd
52 beschouwd.

53

54 In de praktijk zijn er slechts projecten uit de eerste categorie. Eén project heeft weliswaar een diepte
55 van 3580 meter. Aangezien het project de dieptegrens van categorie II (≥ 3500 meter) niet ruim over-
56 schrijdt, wordt hij in de analyse als categorie I-project meegenomen. De boordiepte van de meeste
57 projecten ligt tussen de 2000 en 3000 meter. Wegens het ontbreken van projecten in categorie twee,
58 worden in deze notitie geen nieuwe inzichten gepresenteerd voor deze tweede categorie.

59

60 Figuur 1 geeft de verdeling van deze projecten per vermogensklasse weer. Hierbij is een verdeling
61 gemaakt naar projecten:

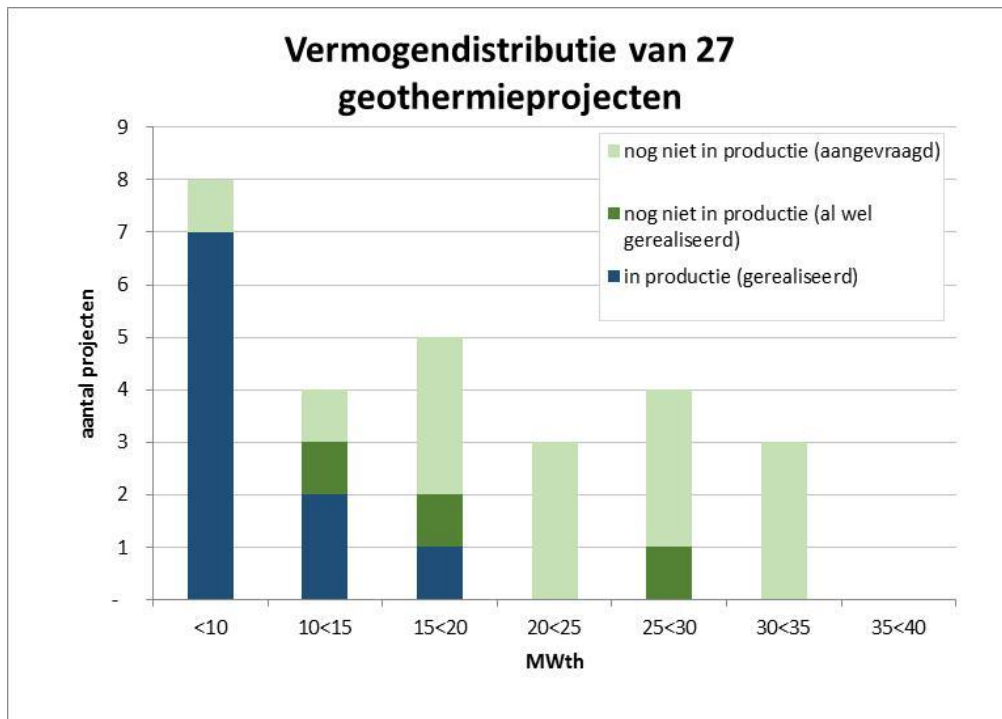
- 62 • 'in productie (gerealiseerd)' (gebaseerd op NLOG productie data), 10 projecten
- 63 • 'nog niet in productie (al wel gerealiseerd)' (gebaseerd op berekende productie gegevens
64 middels doublet-calc.), 3 projecten
- 65 • 'nog niet in productie (aangevraagd)' (gebaseerd op voorspelde productiegegevens middels
66 doublet-calc.), 14 projecten.

67

68 De figuur toont dat nieuwe aangevraagde geothermische projecten, projecten zijn met grotere
69 vermogens, in vergelijking tot de gerealiseerde projecten. De aangevraagde projecten kennen
70 aangevraagde vermogens tot 32,5 MW. Opgemerkt hierbij dient te worden dat aangevraagde
71 vermogens, niet altijd gerealiseerd worden. Verderop in deze notitie wordt hierop ook nog nader
72 ingegaan.

73

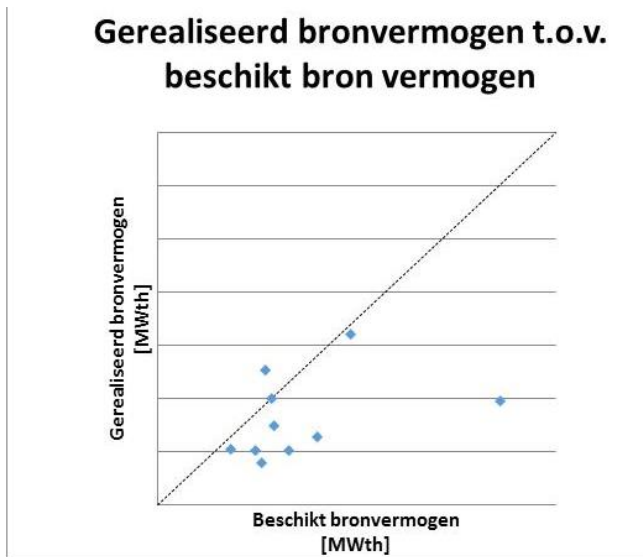
74 **Figuur 1:** Aantal projecten voor geothermische warmte per projectvermogen. Alle gepresenteerde projecten zijn
 75 representatief voor categorie I (≥ 500 meter). Voor categorie II-projecten (≥ 3500 meter) is geen representatieve data
 76 beschikbaar

77
 78
 79 Voor dit benchmark-kostenonderzoek zijn diverse bepalende parameters voor het basisbedrag
 80 (zoals COP, debieten, productieputwater- en injectieputwater-temperatuur) vergeleken met de
 81 aannames van de referentiecasses (cat-1). Hierbij zijn deze parameters alle gerelateerd aan de des-
 82 betreffende projectvermogens. Analyse van deze waardes toont dat de referentiecasses uit het
 83 eindadvies SDE+2017 in de wolk van de projectdata vallen. Aanpassing van deze parameters lijkt dus
 84 niet nodig.

85
 86 Het gebruikte projectvermogen voor de nog niet producerende geothermische projecten, is geba-
 87 seerd op het bronvermogen uit de SDE+-aanvraag. Voor de reeds producerende geothermische
 88 projecten is het daadwerkelijk gerealiseerde bronvermogen gebruikt. In de meeste gevallen liggen de
 89 aangevraagde vermogens van de projecten hoger dan in de realisatiefase bereikt wordt. Een enkel
 90 project realiseert echter wel meer dan beschikt. Voor de overige projecten stemt het beschikte ver-
 91 mogen overeen met het gerealiseerde vermogen. De mediaan van de afwijking naar onder (het
 92 project presteert slechter als verwacht) bedraagt 58%, de minimale waarde die voorkomt is 32%.
 93 Daarom is in deze analyse, voor zover mogelijk, uitgegaan van de gerealiseerde bronvermogens.
 94

95 **Figuur 2:** Het gerealiseerde bronvermogen ten opzichte van het beschikte bron vermogen. In de praktijk ligt het
 96 gerealiseerde bronvermogen onder het beschikte bronvermogen, wat een relatief grote invloed kan hebben op de
 97 inschatting van de investering en operationele kosten in €/kW_{th}.

98
 99
 100 Met betrekking tot het aantal vollasturen kan worden gesteld dat deze in de praktijk boven de
 101 referentiewaarde van 5500 uur liggen: 8000 uur en meer zijn in de praktijk voor glastuinbouw-
 102 toepassingen geen uitzondering. Bij de bepaling van de referentiewaarde van 5500 vollasturen was
 103 echter meegenomen dat het advies voor het basisbedrag voor geothermische warmte ook relevant
 104 moest zijn voor geothermische projecten die zich op stadsverwarmingstoepassingen richten en
 105 daardoor een veel lager aantal vollasturen kennen van 2500 tot 3000 uur. De geadviseerde 5500 uur
 106 ligt dus tussen beide toepassingsgebieden (glastuinbouw met een hoog aantal vollasturen en
 107 stadsverwarming met een lager aantal vollasturen). Hiernaast is in het verleden ook gekozen voor
 108 neerwaartse bijstelling van het aantal vollasturen, omdat dit het projectrisico verlaagt.

109
 110 Tot op heden is geen geothermisch project gerealiseerd dat enkel een stadsverwarmingsnet voedt,
 111 wel zijn er een aantal van deze projecten aangevraagd. De gerealiseerde projecten zijn alle te vinden
 112 in de glastuinbouwsector. Aanbevolen wordt om in een later stadium, na realisatie van meer
 113 geothermische projecten, opnieuw een analyse te maken van de prestatie- en economische
 114 parameters van de geothermische projecten in verschillende toepassingsgebieden.

115 **Investeringskosten**

116
 117 **Figuur 3** geeft de investeringskosten weer per kW_{th}, waarbij de verschillende projecten zijn geordend
 118 naar bronvermogen.

119
 120 De spreidingsbalken geven de variatie in kosten weer, van de verschillende projecten binnen de
 121 gepresenteerde vermogensklasse. Hiernaast is ook de referentiecasi (zoals opgenomen in het
 122 eindadvies voor SDE+ 2017: 12 MW_{th} met 1622 €/kW_{th}) voor categorie I weergegeven.

123 Van belang is dat de gegeven waarden in €/kW voor de CAPEX, maar ook de OPEX, van de
124 'gerealiseerde maar nog niet producerende projecten' en van de 'aangevraagde projecten' gebaseerd
125 zijn op het beschikte vermogen en niet op het werkelijk (gerealiseerde) vermogen. Omdat deze
126 beduidend kunnen verschillen, kunnen ook de kosten afwijken zodra projecten in productie gaan.
127 Voor de meeste gerealiseerde projecten ligt het gerealiseerde bronvermogen onder het beschikte
128 vermogen, zie ook **Fout! Verwijzingsbron niet gevonden..**
129

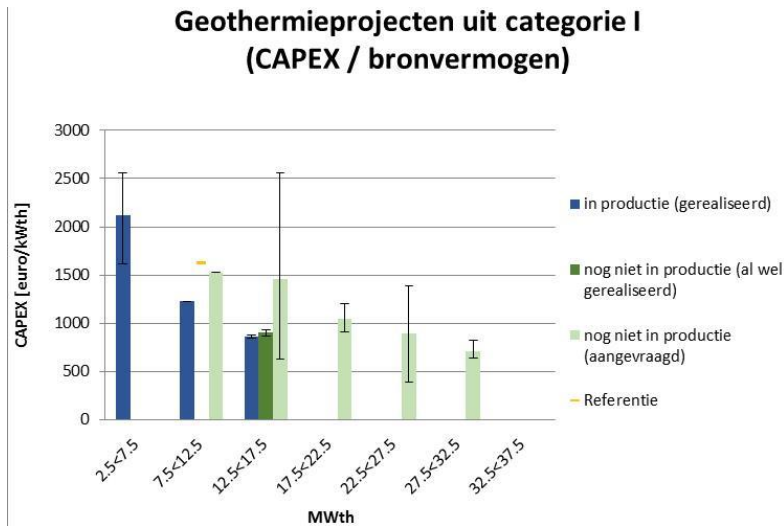
130 Tijdens het onderzoek werd gemeld dat door de striktere toepassing van de mijnbouwwet de periode
131 tussen het testen van de put en de werkelijke productie langer wordt (extended testing waarbij
132 alreeds warmte werd geproduceerd werd in het verleden makkelijker gedoogd). Omdat bouwrente
133 ongeveer 10% uitmaakt van de geschatte CAPEX in de OT-rekentool, kan deze post nog oplopen. Het
134 dient namelijk vermeld te worden dat bijna geen enkel project specifiek bouwrente opvoert als
135 onderdeel van de investeringskosten. Dit betekent niet dat er geen rekening me gehouden wordt, het
136 kan dat die kosten onder een andere post worden ingebracht.
137

138 Figuur 3 geeft de gemiddelde CAPEX per vermogensklasse weer. Gerealiseerde projecten bevinden
139 zich in de klassen tot 17,5 MW. Nog niet in productie zijnde en aangevraagde projecten zijn doorgaans
140 groter qua beschikt vermogen¹. Maar zoals Figuur 2 aangeeft, kan er een beduidend verschil zitten
141 tussen beschikt en gerealiseerd vermogen, daarom kunnen er geen conclusies getrokken worden over
142 de verhouding van CAPEX tussen gerealiseerde en aangevraagde projecten, of van de aangevraagde
143 projecten met de referentie uit het Eindadvies SDE+ 2017. Rekening houdend met een mediaan van
144 58% voor de verhouding gerealiseerd t.o.v beschikt vermogen zouden nog niet in productie zijnde
145 projecten in één of twee vermogensklassen lager kunnen vallen, terwijl de CAPEX per kWth ruim 70%
146 hoger kan komen te liggen, vergeleken met de waardes in figuur 3.

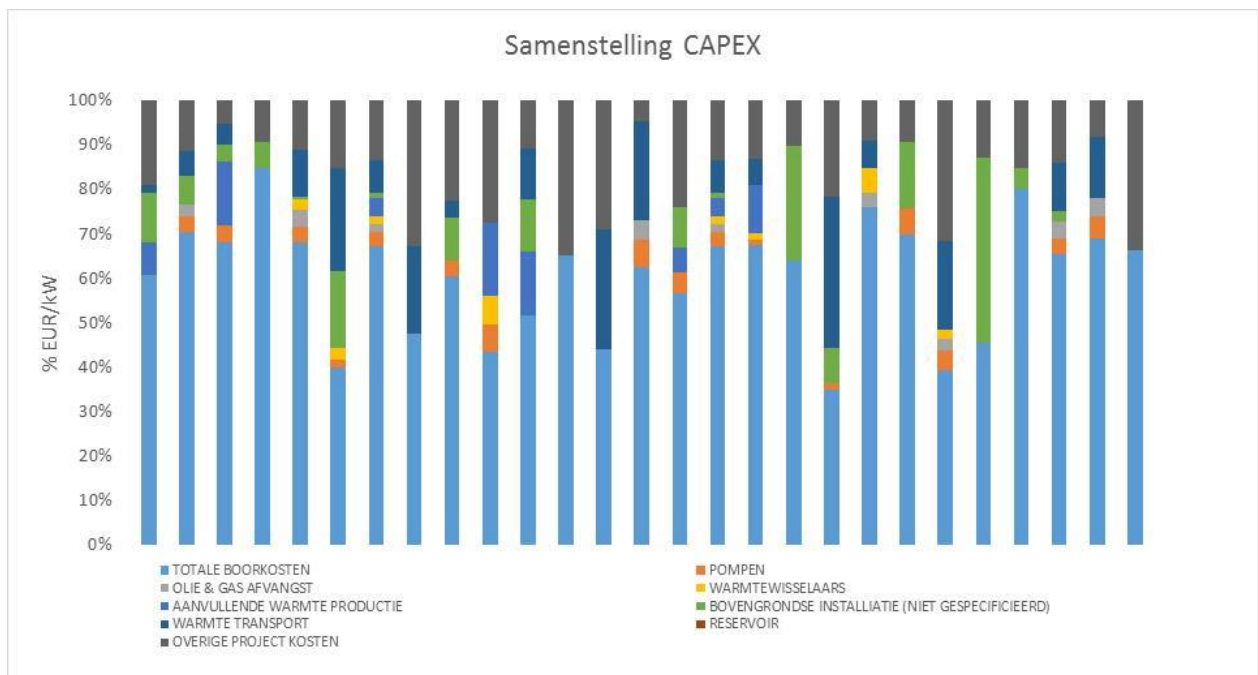
¹ In Figuur 3 zijn de gegevens van 1 project niet weergegeven wegens mogelijke herleidbaarheid. De gegevens zijn wel meegenomen in de brede analyse.

147 **Figuur 3:** CAPEX tegen het bronvermogen uitgezet onderverdeeld naar reeds producerende en nog niet producerende
 148 projecten. Alle gepresenteerde projecten zijn representatief voor categorie I (>500 meter). Voor categorie II (>3500
 149 meter) is nog geen representatieve data beschikbaar

150
 151 **Figuur 4** geeft de spreiding van de samenstelling van de CAPEX weer van de onderzochte projecten
 152 over verschillende kostenposten als onderdeel van de totale CAPEX. Boorkosten maken de grootste
 153 individuele kostenpost uit, echter het aandeel in de totale CAPEX verschilt over de verschillende
 154 projecten.

155 **Figuur 4:** Weergave van de CAPEX opbouw variaties in de verschillende geanalyseerde projecten

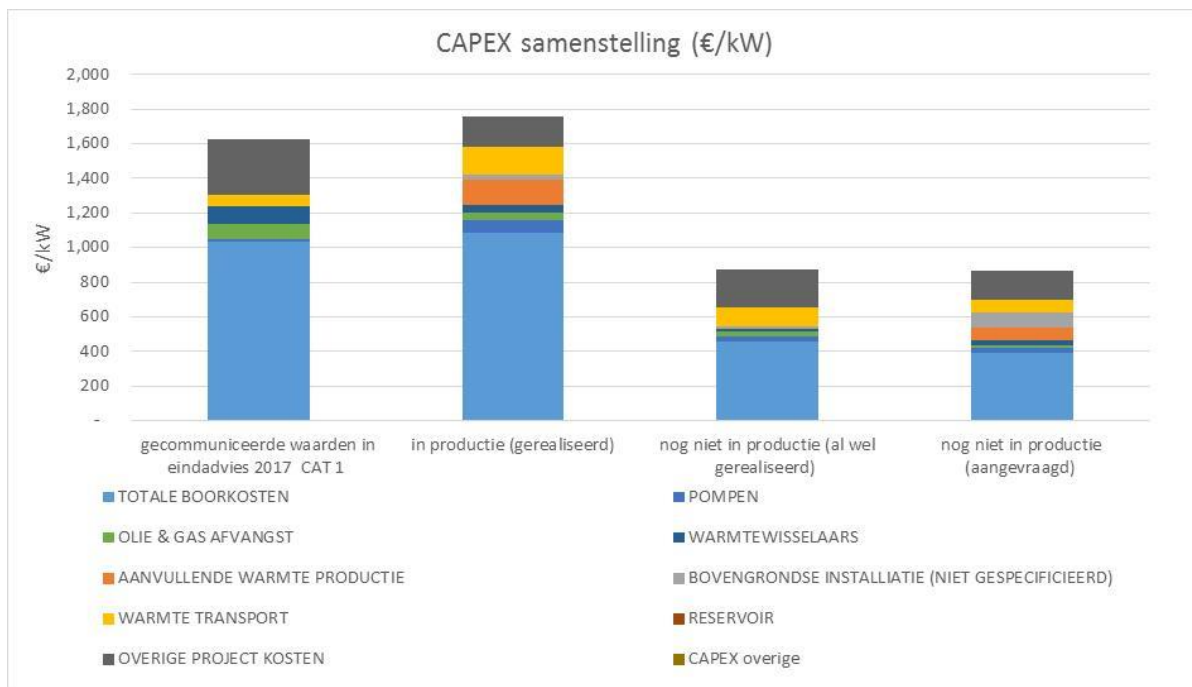

156

157 Figuur 5 geeft een vergelijkend overzicht van de samenstelling van de CAPEX voor de verschillende
 158 projecttypes. Er is uitgegaan van de mediaan over de verschillende projecten per projecttype. Ter
 159 vergelijking is ook de samenstelling van de CAPEX van de referentie uit het Eindadvies SDE+ 2017
 160 gegeven. Er kan niet geconcludeerd worden dat de CAPEX van niet in productie zijnde projecten lager
 161 ligt dan de referentie want de CAPEX per kW van niet in productie zijnde projecten zijn gebaseerd op
 162 beschikt vermogen, niet op gerealiseerd vermogen. Zoals Figuur 2 aantoont kan daar een beduidend
 163 verschil tussen zitten. Indien alle aangevraagde projecten ook de mediaan van gerealiseerd t.o.v
 164 beschikt vermogen behalen, dan zouden de CAPEX van de nog niet in productie zijnde en
 165 aangevraagde projecten in de buurt van 1500 €/kW komen te liggen.

166 **Figuur 5:** CAPEX samenstelling van de referentie uit het Eindadvies SDE+ 2017 en het gemiddelde van de projecten.

167

168

169

170 Operationele kosten

171 Eenzelfde figuur is opgemaakt voor de operationele kosten, zie Figuur 6. De beschouwde projecten in
 172 het benchmark onderzoek maken geen onderscheid tussen vaste en variabele kosten, waardoor de
 173 operationele kosten alleen zijn weergegeven als jaarlijkse kosten.

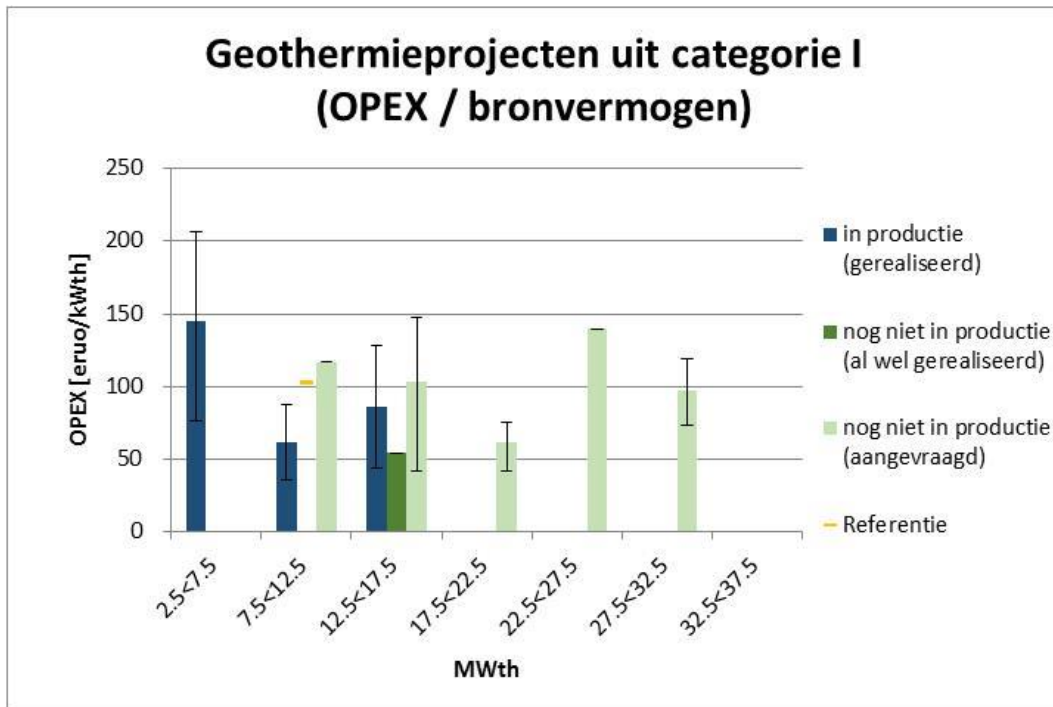
174

175 Hier opnieuw dient opgemerkt te worden dat de vermogens van de nog niet in productie zijnde
 176 projecten, beschikte vermogens zijn. Deze kunnen nog ruim afwijken van de gerealiseerde vermogens
 177 (zie Figuur 2). Dit betekent dat de hier weergegeven OPEX per kW waarschijnlijk hoger zal liggen na
 178 realisatie.

179

180 Figuur 7 geeft de samenstelling van de OPEX waardes uit het kostenonderzoek, verdeeld over de
 181 verschillende projecten. Hieruit blijkt dat de huidige dataset erg heterogeen is voor de onderzochte
 182 projecten. Deze spreiding, alsook die van de absolute kosten (zie Figuur 6) leiden er niet toe dat er
 183 conclusies over de samenstelling van de OPEX kunnen getrokken worden. Voor meer inzicht zouden
 184 de marktpartijen verzocht moeten worden om een meer uniforme kostenrapportage te hanteren.
 185

186 **Figuur 6:** OPEX tegen het bronvermogen uitgezet, onderverdeeld naar reeds producerende en nog niet producerende
 187 projecten². Alle gepresenteerde projecten zijn representatief voor categorie I (>500 meter). Voor categorie II (>3500
 188 meter) is nog geen representatieve data beschikbaar.³

189
 190

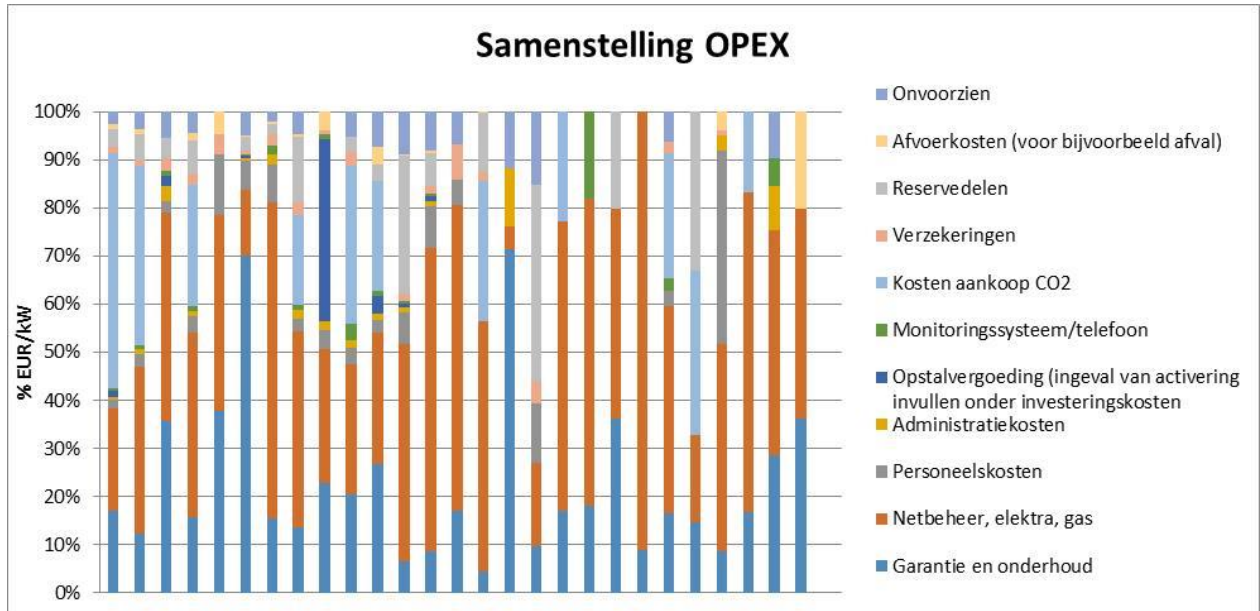
² In figuur 6 zijn de gegevens van 1 project niet weergegeven wegens mogelijke herleidbaarheid. De gegevens zijn wel meegenomen in de brede analyse.

³ Voor de referentie zijn de vaste en variabele operationele kosten opgeteld om vergelijkbaar te zijn met de projectdata die enkel vaste OPEX vermelden

191

Figuur 7: Samenstelling OPEX over de geanalyseerde projecten.

192
193

Technisch-economische parameters referentiecasi

194
195

196 Tabel 1 geeft de technisch-economische parameters weer voor de referentiecasi van deze categorie,
197 met een boordiepte van 3000 meter en een bronvermogen van 12 MW. Daarnaast zijn de bevindingen
198 uit het kostenonderzoek met betrekking tot de producerende projecten toegevoegd als mediaan en
199 als ranges. Tevens is het effect op het basisbedrag getoond voor de ranges van de parameters.

200 **Tabel 1:** Technisch-economische parameters voor Geothermie warmte ≥ 500 meter⁴

Parameter	Eenheid	Advies SDE+ 2017	Mediaan van de producerende projecten	Gevonden range van de producerende projecten	Effect op basisbedrag [€/kWh]
Thermisch outputvermogen	[MW]	12	6,9	3,9 - 16,0	
Vollasturen warmteafzet	[h/a]	5500	8340	7750 - 8760	- 0,018 ... - 0,016
Investeringskosten	[€/kW _{th_output}]	1622	1750	834 - 2558	- 0,016 ... + 0,020
Vaste O&M-kosten	[€/kW _{th_output/a}]	59	117	35 - 207	- 0,004 ... + 0,030
Variabele O&M-kosten	[€/kW _{th_output}]	0,0080	N.v.t.	N.v.t.	
Aandeel eigen vermogen	%	30	-	25 - 60	- 0,001 ... + 0,012

201

202 Uitgaande van onafhankelijkheid van de parameter in Tabel 1, is het totaaleffect op het basisbedrag te
203 berekenen (t.o.v. het basisbedrag SDE+ 2017) van -0,01 €/kWh tot +0,02 €/kWh.

⁴ Let op dat deze gegevens nog niet finaal zijn.

204 **Informatieverzoeken van ECN en DNV GL**

205 De onderzoekers van ECN en DNV GL hopen dat marktpartijen over enkele zaken hun gedachten
206 willen laten gaan en – waar mogelijk onderbouwd – hun visie willen inbrengen in de consultatie. Het
207 betreft in ieder geval de volgende aspecten:

208

209 **Biomassaverbranding en geothermie: is het mogelijk om te differentiëren naar vollasturen en zo ja:
210 hoe?**

211 Het aantal vollasturen is bepalend voor het basisbedrag. Welke ideeën heeft men om in de SDE+
212 hierop te differentiëren? Welke ongewenste effecten moeten hierbij worden voorkomen?

213

214 **Geothermie: ECN en DNV GL ontvangen graag extra informatie over toekomstige projecten met een
215 boordiepte van meer dan 3500 meter, projecten die uitgebreid gaan worden en projecten waarbij
216 gebruik gemaakt zal worden van bestaande olie- of gasputten?**

217

218 **Geothermie: Wat zijn de verwachte vermogens van geothermie projecten in voorbereiding?**

219

220 **Geothermie: Gegeven de grote spreiding in de samenstelling van de CAPEX en OPEX, kan de markt
221 een gedetailleerde kostenopbouw leveren van projecten?**

222 **Geothermie: Leidt de vertraging van de productiestart ook tot hogere bouwrente?**

223 Gegeven dat gedurende de *extended-well*-test niet geproduceerd mag worden door de strengere
224 aanpak van de SoDM, kan de post “bouwrente” in de CAPEX toenemen. Hoe lang is de vertraging die
225 ontstaat in de start van de productie?

226 **Financiering: Op welke manier kan binnen de berekening van de basisbedragen voor de SDE+ het
227 beste rekening houden met projecten waarvan de technische levensduur (van onderdelen) langer is
228 dan de subsidielooptijd (zoals zonne-energie, geothermie en windenergie).**

229

230

231

232

233

234

235 **Disclaimer**

236 Hoewel de informatie in dit rapport afkomstig is van betrouwbare bronnen en de nodige
237 zorgvuldigheid is betracht bij de totstandkoming daarvan kan ECN geen aansprakelijkheid aanvaarden
238 jegens de gebruiker voor fouten, onnauwkeurigheden en/of omissies, ongeacht de oorzaak daarvan,
239 en voor schade als gevolg daarvan. Gebruik van de informatie in het rapport en beslissingen van de
240 gebruiker gebaseerd daarop zijn voor rekening en risico van de gebruiker. In geen enkel geval zijn ECN,
241 zijn bestuurders, directeuren en/of medewerkers aansprakelijk ten aanzien van indirecte, immateriële
242 of gevolgschade met inbegrip van gederfde winst of inkomsten en verlies van contracten of orders.